

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste osakond

Psühholoogia Instituut

Marta Mändla

Sportlaste väärkohtlemist normaliseerivad uskumused

Uurimistöö

Juhendaja: Aave Hannus, PhD

Läbiv pealkiri: Väärkohtlemist normaliseerivad uskumused

Tartu 2024

Kokkuvõte

Väärkohtleva käitumise definitsioon spordis on ajas muutunud. Algselt peeti mõiste all silmas füüsilist vägivalda. Nüüdseks hõlmab termin füüsilist, vaimset ja seksuaalset väärkohtlemist ning hooletusse jätmist ja ületreenimist. Vägivald spordis vaadeldakse ka organiseerituse tasemetel: vägivald enda suhtes, interpersonaalne ja institutsiooniline vägivald.

Planeeritud käitumise teooria (PKT; *Theory of Planned Behavior*; Ajzen, 1991; 2012) lähtub eeldustest, et inimesed võtavad enda käitumise planeerimisel arvesse kättesaadavat informatsiooni ja loovad selle põhjal mõistliku otsuse. Käitumisele eelneb käitumiskavatsus, mida mõjutavad hoiakud, normid ja tajutud käitumuslik kontroll. Siinne töö kirjeldab vastavalt PKT-le uskumusi, mis esinevad Eesti spordikultuuris väärkohtlemist aktsepteeriva ja/või mitte sekkuva käitumise esinemisel.

Varasemad uurimused kirjeldavad sportliku soorituse olulisust vägivalla normaliseerimisel. Väärkohtlemist peetakse nii tulemuste saavutamiseks sobivaks tööriistaks kui saavutustega kaasaskäivaks aspektiks. Sarnased uskumused ilmneseid antud töös. Lisaks nimetati veel distsipliini õppimist ja motivatsiooni tõusu. Teine suurem kogum uskumusi kirjeldas teistelt õpitud kui kultuurist tulenevat normaalsust. Kolmas ilmnenud teema kirjeldas uskumusi väärkohtlemise olukorra kontrollimise võimalustest.

Antud uuringus leiti küll sarnasusi varasemate uurimustega, kuid ilmnese Eesti kontekstile iseloomulikke erinevusi, näiteks arusaamad Eesti väiksusest ja treenerite puudusest. Samuti ei väljendanud sportlased kaaslase poolset väärkohtlemist, vaid üksteise toetamist, mis võib olla oluline osa vägivallaga toimetulekul.

Võtmesõnad: *spordivägivald, planeeritud käitumise teooria*

Normalizing beliefs about maltreatment in sports

Definition of athlete maltreatment in sports has changed over time, starting with only physical abuse, and now including in addition mental and sexual abuse, neglect and overtraining. Abuse in sports is also organized by organizational level: self-directed, interpersonal, and institutional abuse.

The Theory of Planned Behavior (*Theory of Planned Behavior*; Ajzen, 1991; 2012) is based on the assumption that people take available information into account while making decisions and form them based on the information. Behavior is preceded by behavioral intention, which is influenced by attitudes, subjective norms and perceived behavioral control. This paper's objective is to describe beliefs related to accepting abusive behavior and/or not intervening in an abusive situation.

Previous research has described the importance of performance in normalizing maltreatment of athletes. Maltreatment is considered an appropriate tool for achieving goals and an accompanying factor. Similar beliefs were found in this study. The second group of beliefs are normalizing beliefs, learned from peers as cultural norm. The third group describes beliefs about the individual's ability to control the situations.

This research paper found similar beliefs as previous research, but factors characteristic to Estonia could be detected, for example the perception of Estonia's small size and the absence of coaches. Furthermore, there were no references to maltreatment by peers, on the contrary, a supporting nature of interaction after abusive situations was described, that can help individuals cope with the maltreatment.

Keywords: *maltreatment in sports, Theory of Planned Behavior*

Intensiivseid suhteid lastevanemate, treenerite ja sportlaste vahel on peetud spordimaailmas noorte arengu oluliseks komponendiks. Intensiivsed suhted võivad aga ka tekitada sobiva keskkonna nii vaimse kui füüsilise vägivalla esinemiseks. Sellel sajandil on rohkem hakatud tähelepanu pöörama sportlaste väärkohtlemisele. Antud teemal on ilmunud mitmeid uuringuid ning dokumentaalseid meediakampaaniaid nagu #SportToo.

Vägivald spordis

Spordi valdkonnas kirjeldatakse mitmesugust vägivaldset käitumist. Vägivalla määratlus on spordis ajaga muutunud, rohkemaid vägivalla alaliike hõlmavaks. Aastal 1983. a kirjeldas Michael D. Smith spordivägivalda (i.k. *violence in sport*) kui füüsilist vägivalda spordi kontekstis (Smith, 1983). Uuemaid ja laialdasemad definitsioone on välja toonud Kevin Young oma raamatus "Sports, Violence and Society", kus ta kirjeldab "spordiga seotud vägivalda " kui otsest füüsilise vägivalla tegu, mis võib jääda mängureeglite siseseks või väliseks, mis tekitab kahju inimestele, loomadele või varale; kahjulik või potentsiaalselt kahjulik tegu, mis toimub spordi kontekstis, mis on ähvardav, tekitab kahju või mis rikub inimese õigusi ja kodanikuõigusi" (Young, 2019).

Käesoleval sajandil on hakatud tähelepanu pöörama spordis osalejate - ennekõike sportlaste - väärkohtlemisele (i.k., *maltreatment/abuse in sport, violence against athletes*; Brackenridge, Fasting, Kirby, & Leahy, 1997; Mountjoy, Rhind, Tiivas, & Leglise, 2015; Mountjoy et al., 2016). Täpsemalt on hakatud kirjeldama psühholoogilist ja seksuaalset vägivalda keskkonnas (Fasting, Chroni, Hervik ja Knorre, 2011; Parent & Bannon, 2012; Vertommen, Kampen, Schipper-van Veldhoven, Uzieblo & Van Den Eede, 2018), samuti on spordis hakatud kirjeldama füüsilist vägivalda, hooletussejätmist ja kiusamist (European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Vertommen, Mergaert, Arnaut, 2016; Mountjoy et al., 2016; Vertommen et al., 2016).

Sportlaste vastu suunatud vägivalda saab jagada kolme kategooriasse: vägivald enda suhtes, interpersonaalne ja institutsiooniline vägivald (Parent & Fortier, 2018). Vägivald saab liigitada veelgi olemuse järgi: vaimne, füüsiline, seksuaalne ja hooletusse jätmine (Parent & Fortier, 2018). Vastavalt neile kahele klassifikatsioonile saab kirjeldada spetsiifilist vägivalla

avaldumist. Näiteks ülemäärane ja ebatervislik kaalu alandamine, mis on soositud spordiklubi poolt, saab nimetada institutsionaalseks vägivallaks, sest organisatsiooni poolt tekitatud keskkond põhjustab sportlaste suhtes väärkohtleva käitumise.

Järgnevalt tuuakse välja varasemates töödes leitud vägivalla väljendused olemuse kategooriate järgi.

Vaimne vägivald, hooletus ja toetusest ilma jätmine

Aastal 2008 avaldatud kvalitatiivne uuring jagas vaimse vägivalla omakorda alamkategooriatesse: füüsilistes tegevustes avalduv vaimne vägivald, verbaalne vägivald, tähelepanuta ja toetusest ilma jätmine (Stirling & Kerr, 2008). Füüsilistes tegevustes avalduv vaimne vägivald väljendub füüsilise agressioonina – näiteks objektide viskamine ja löhkumine; seina löömine; sportlaste suunas objektide loopimine (Stirling & Kerr, 2008). Need avaldumised ei tee otseselt viga sportlase füüsilisele heaolule, kuid on olemuselt agressiivsed, hirmutavad ja vägivaldsed. Verbaalse vägivalla alla koondub suur hulk käitumisi, näiteks alavääristamine; alandavad kommentaarid; solvavate nimede kasutamine; alandamine (Stirling & Kerr, 2008). Ühe spetsiifilise näitena võib tuua välja sportlaste kehakaalu kommenteerimist, käskides kaalust alla võtta. Hooletust ja toetusest ilma jätmist saab kategoriseerida kui ühte vaimse vägivalla avaldumise vormi, mis väljendub ignoreerimise ja treeningutest välja jätmise näol (Stirling & Kerr, 2008).

Füüsiline vägivald

Füüsilise vägivalla avaldust saab jagada kolme kategooriasse: liigne intensiivne treenimine; treenimine või võistlemine olenemata vigastusest või kurnatusest; füüsiline agressioon ja vägivald treenerite või teiste täiskasvanute, võistkonna kaaslaste või eakaaslaste poolt. Viimase kategooria alla kuuluvad käitumised, nagu lükkamine; löömine; esemega pihta viskamine; raputamine; sportlase haaramine ja tema viskamine; vägisi kinni hoidmine. (Alexander et al., 2011)

Seksuaalne vägivald

Seksuaalset vägivalda spordis saab kirjeldada kontiinumi abil. Seda tegi 2001. aastal avaldatud uuring, kus ühe kontiinumi otsas on seksuaalsed kommentaarid; treeningu käigus tehtud sobimatud katsumised ja riietumisruumi sisenemised, mis häirisid sportlase personaalseid piire. Need avaldumised ei lange tihti väljapoole legaalseid piire (Nielsen, 2001). Kontiinumi teises otsas on selgelt väljendunud väärkohtlemise aktid - vahekord, masturbatsioon, vägistamine jms. Spordis esineva seksuaalse vägivalla oluline osa on seksuaalne peibutamine (i.k. *grooming*). See on protsess, kus väärkohtleja valib hoolikalt ohvri; süstemaatiliselt valmistab ohvrit ette ja viib läbi seksuaalse väärkohtlemise. (Nielsen, 2001)

Välja toodud nimekiri ei ole lõplik ning olenevalt spordialast, kultuurikontekstist ja spetsiifilisest olukorrast, esineb veelgi erinevaid vägivalla avaldumise vorme.

Sportlaste väärkohtlemisega seotud trendid ühiskonnas

Aina olulisem on edendada sportlikke harjumusi. Statistika näitab, et aina suuremaks probleemiks on noorte istuv eluviis ja ülekaalulisus (Di Cesare et al., 2019). Selleks, et edendada sportlikke harjumusi on vaja välja töötada juhised tervislikuks toetavaks treeninguks ja sportijate juhendamiseks. Rahvusvaheline Olümpiakomitee koostöös ISC-ga (*International Safeguarding Children*) on välja töötanud standardse mudeli, mille eesmärk on aidata spordiorganisatsioonidel edukalt luua ja rakendada turvalist keskkonda laste ja noorte optimaalseks arenguks spordis (Mountjoy et al., 2015). Nimetatud ülevaade esitab kaheksa kaitsemeetet, mida iga spordiorganisatsioon peaks järgima. Nende hulgas on näiteks „protseduurid probleemidele reageerimiseks“; „juhised käitumiseks“; „ohtude vähendamine“; „jälgimine ja hindamine“. Tegemist on üldiste soovitusetega. Tähelepanu pööratakse puudustele organisatsiooni tasandil. Vägivalla uurimisel tuleks tähelepanu pöörata üldisematele trendidele spordikultuuris. Populaarsust on koguma hakanud kultuurile keskenduvate uuringute läbiviimine. Näiteks Stafford et al. (2015) leidsid Suurbritannias erinevatel spordi tasemetel läbiviidud uuringus, et eri sorti vägivald eksisteerib kõigil vaadeldud tasemetel. Muutuvaks asjaoluks on vägivalla määr ehk kõrgematel tasemetel esineb vägivalda rohkem. Pakuti välja, et seda põhjustab spordikultuur, kus eliitspordis eksisteeriv uskumus „võita iga hinna eest“ leiab oma tee igale spordi tasemele.

Normaliseerivad uskumused seoses vägivaldaga sportlaste suhtes

Lastevanemate poolt väljenduvad vägivalda normaliseerivad uskumused kahel viisil – ise vägivalda kasutamine, ebaadekvaatne sekkumine vägivalda ärahoidmiseks või peatamiseks (Kerr & Stirling, 2012). Neid uskumusi on mitmeid. Üks oluline uskumus on "võita iga hinna eest". Teine oluline uskumus on lastevanemate arusaamad, kuidas on normaalne käituda. Sarnaselt noorte sportlastega harjuvad lapsevanemad spordikultuuri seisukohtadega ning õpivad teiste vanemate pealt "õige" käitumisviisi (Kerr & Stirling, 2012). Välja on toodud lapsevanemate uskumusi selle kohta, et treener, kellest ollakse lummatud ja kes on eelnevalt aidanud noori spordimaailma teravasse tippu, ei paku võimalust nende last treenida kaks korda (Kerr & Stirling, 2012). Seega kui tekib kahtlus väärkohtlemise toimumises, takistavad vanemaid sekkumast uskumused, et treener käitub adekvaatselt ja tegemist on normaalsusega. Neid seisukohti õpitakse harjudes spordikultuuriga, kus tihti rõhutatakse tulemusteni jõudmist, iga hinna eest.

Noortespordis on vajalik vanemate nii rahaline kui ajaline pühendumine. Tõustes sportlase karjääris kõrgemale, muutuvad need pühendumused kulukamaks: rahaline panus suureneb; suureneb aeg, mis kulutakse sportlasest lapse peale; puhkused jms üritused planeeritakse sportlase järgi jne. Ohverdusi tehakse lootuses, et see annab sportlasele parima võimaluse tõusta spordimaailma eliiti (Kerr & Stirling, 2012). Võib juhtuda, et ohverdusi ja panuseid tehakse teiste laste arvelt. Uskumus „iga hinna eest“ ja ohverdused ise on alalhoidvaks faktoriks, miks vanemad ei sekku vägivalda või võtavad ise sellest osa. Kuna sportlase peale on kulutatud ressursse suurel hulgal, võib tunduda, et sportlasel on kohustus leppida vägivaldaga, mida peetakse soovitud tulemusteni viivaks.

Lastevanemate jaoks võib olla sekkumist raskendav asjaolu see, et laps ei soovi lahkuda treeneri juurest või spordiklubist. Tõustes karjääriredelil, muutub treeneri-sportlase suhe intensiivsemaks – sportlane ja treener veedavad palju aega koos, tihti isegi rohkem kui lapsevanemad oma lastega; treeneritele antakse suurel hulgal kontroll lapse üle ning spordikultuuris on normaliseeritud arusaam, et lapsevanem ei sega treeneri ja lapse tegemiste vahele (Kerr & Stirling, 2012). Lastevanemate poolne probleemide tõstatamine võib kaasa tuua treeneri poolse kättemaksu, mille tulemusena laps võib paluda lapsevanemal mitte vahele segada

ja/või laps lõpetab oma kogemustest rääkimise (Kerr & Stirling, 2012). Noored sportlased näevad treenereid eeskujuna ja vahel lausa lapsevanema rollis. Selleks, et jätkata treeninguid ja ära hoida kättemaks, võib sportlane tugevalt vastu olla vanemate sekkumisele, mis kinnitab uskumust, et lapsevanemal peaks olema minimaalne roll treeningul toimivas ja seega väike võimalus sekkuda vägivaldla tuvastamisel.

Spordikultuuris levib uskumus — selleks, et jõuda tippu, peab sportlane olema suuteline kannatama valu, olema „paksu nahaga“, tegema ohverdusi, hirmu seljatama, suutma taluda väga rasket treeningut (Kerr & Stirling, 2012). Need uskumused võtavad omaks nii vanemad, treenerid kui sportlased ise. See läbi jagatud subkultuuri omandatud uskumus mängib olulist rolli vägivaldla normaliseerimisel ning seda kirjeldatakse vägivaldla motivaatorina. Selle uskumuse juures mängib keskset rolli treenerite parem harimine erinevate treeningviiside efektiivsuse osas, sest on leitud, et kasutades toetavat juhendamisstiili, ei halvene sportlaste tulemused ja kohati isegi paranevad (Stirling, 2013).

Normaliseeriv uskumus, mida samuti saaks vähendada läbi treenerite harimise, on uskumus, et alandamine ja häbistamine on treeningus kasutamist väärt tööriistad (Stafford et al., 2015). Noortele on oluline gruppi kuuluvuse tunne, seega spordialadel, kus treenitakse rühmana, on noortel raske toime tulla alandamise ja häbistamise tehnikatega (Stafford et al., 2015). Endised lapssportlased kirjeldasid, et kogesid kõige rohkem vaimset vägivaldla kaaslaste poolt (Stafford et al., 2015). Uuringus kirjeldati, kuidas treenerid ei astunud kiusamisele vahele ning oli isegi juhtumeid, kus treenerid õhutasid kaaslaste vahelist kiusamist (Stafford et al., 2015). Treenerid on olulised eeskujud noortele, ning ise kasutades vägivaldla ja kaaslaste vahelisele vägivaldla mitte sekkumine ja selle õhutamine, on spordikultuuris vägivaldla alahoidvateks faktoriteks.

Planeeritud käitumise teooria

Planeeritud käitumise teooria (PKT; *Theory of Planned Behavior*; Ajzen, 1991; 2012) on edasiarendus põhjendatud tegevuse teoriast (PTT; *Theory of Reasoned Action*; Ajzen & Fishbein, 1980). Põhjendatud käitumise teooria lähtub eeldusest, et inimeste käitumine on mõistlik ehk nad võtavad arvesse kättesaadava info ning teevad selle põhjal otsuse. Nimetatud

teooria kohaselt eelneb käitumisele kavatsus. Kavatsuse mõistmiseks tuleb vaadelda kahte kavatsust determineerivat aspekti: hoiakuid ja subjektiivseid norme. Hoiakud (PTT kontekstis käitumuslikud uskumused käitumise oodatavate tagajärgede kohta) väljendavad indiviidi enda hinnangut käitumise suhtes. Teisisõnu sõltub hoiak teatud käitumise suhtes indiviidi uskumustest, et käitumine viib positiivsete tulemusteni (soosiv hoiak) või uskumustest, et käitumisel on negatiivsed tagajärjed (ebasooiv hoiak). PTK kontekstis lisati hoiakutele ka teine aspekt, mille kohaselt lisaks käitumuslikele uskumustele (käitumise tajutud kasud või kahjud) peegeldavad hoiakud ka kogemuslikku afektiivset aspekti. Seda viimast on hakatud nimetama kogemuslikuks hoiakuks (Fishbein & Ajzen, 2010) ning see väljendab käitumise tajutavad meeldivust.

Subjektiivsed normid (tajutud normid) väljendavad kavatsuse sotsiaalsete normide poolt - millised on indiviidi jaoks oluliste teiste inimeste uskumused käitumise suhtes. Subjektiivsed normid kirjeldavad uskumusi, kas teised arvavad, et peaks või ei peaks teatud viisil käituma. Subjektiivsed normid saab jagada teiste uskumuste (uskumused teiste ootuste kohta) ja teiste käitumise järgi (normatiivsed uskumused, kuidas teised käituvad). Uskumused soosivad või pärsivad käitumiskavatsust, kuni see ületab teatud läve ning käitumine väljendub või seda ei ületata ning käitumine ei väljendu. (Ajzen, 1985)

Planeeritud käitumise teooria loojad lisasid mudelisse kolmanda aspekti- tajutud käitumuslik kontroll. Tajutud käitumuslik kontroll hõlmab inimese poolt tajutud ressursse ja võimalusi, mis tunduvad kättesaadavad käitumise elluviimiseks (lisaks veel tajutud piirangud). (Ajzen, 1991) Tajutud käitumuslik kontroll jaguneb kontrolli- ja tõhususeuskumusteks. Kontrolliuskumused kirjeldavad tajutud faktoreid, mis abistavad või pärsivad käitumist (Montaño & Kasprzyk, 2008). Tõhususeuskumused hõlmavad inimese arusaama oma oskustest ja võimekusest olukorraga toime tulla.

Antud uuring on osa laiemast uurimistööst, mille eesmärk on välja töötada küsimustik väärkohtlemist soodustavate uskumuste hindamiseks. Laiema uurimistöö teostajad soovivad tulevikus läbi viia ennetusele ja tuvastamisele suunatud sekkumisuuringuid, mille käigus vähendada väärkohtlemist normaliseerivaid uskumusi. Antud uuringu eesmärk on kirjeldada vastavalt PTK-le väärkohtlemist normaliseerivaid uskumusi sportlaste seas Eestis. Tegemist on

esilekutsumisuuringuga (*elicitation study*). Esilekutsumisuuringud on PKT raamistikus uuringud, mille käigus selgitatakse välja kindlas ajaloolis-kultuurilises kontekstis teatud populatsiooni liikmete seas levivad uskumused, mis eeldatavasti peegeldavad teatud käitumiskavatsuse eellasteks olevaid uskumusi (Downs & Hausenblas, 2005). Esilekutsumisuuringud on standardne esimene samm PKT-st lähtuva käitumiskavatsuse aluseks olevate uskumuste kvantitatiivse hindamisvahendi konstrueerimisel. Kvalitatiivse esilekutsumisuuringu käigus kogutud andmete põhjal on hiljem võimalik konstrueerida käitumiskavatsuse aluseks olevate uskumuste hindamise küsimustik. Seega on siinse uuringu eesmärk PKT raamistikust lähtuvalt kvalitatiivselt selgitada uskumusi, mis on seotud väärkohtlemise aktsepteerimisega ja väärkohtlemise ilmnemisel mittesekkumisega. Antud uuring panustab mainitud küsimustiku loomisel huvialaste uskumuste kirjeldamise ja organiseerimisega.

Meetod

Uurimistöö viiakse läbi uuringu “Sotsiaalse-ökoloogilise mudeli rakendamine sportlaste väärkohtlemise mõistmiseks organiseeritud spordis. Mitmetasandiline analüüs.” raames. Uuringu läbiviimiseks oli Tervise Arengu Instituudi Inimuuringute Eetikakomitee (TAIEK) kooskõlastus, otsus nr 1099, uuring nr 2383, TAIEK koosoleku protokoll nr 42, 16.06.2022. Uurimistöös viidi läbi sekundaaranalüüs üliõpilasuuringu “Estonian athletes’ beliefs and attitudes regarding “old-school” coaching: a qualitative analysis” (Olde, 2023) käigus kogutud andmetega.

Valim

Olde läbiviidud intervjuude käigus küsitleti 12 Eesti sportlast, kes võtsid/võtavad osa erinevatel spordialadel ja tasemetel. Osalejaid värvati sotsiaalmeedia kuulutuse abil ning tegemist oli lumepalli valimiga. Osalejatelt ei küsitud demograafilisi andmeid. Intervjuud viidi läbi vahemikus 7. juuli 2022 kuni 1. september 2022. (Olde, 2023).

Protseduur

Osalejatega viidi läbi individuaalsed poolstruktureeritud intervjuud. Poolstruktureeritud intervjuu kava töötasid välja eksperdid Tartu Ülikoolis “Sportlaste väärkohtlemine kui sotsiaalne norm: Spordis osalejate, sidusrühmade ja huvipoolte hoiakud ja normid väärkohtlemise osas

spordis” uurimuse raames intervjuu kava on toodud lisa 1. Intervjuu kava aluseks võeti Aijzeni avaldatud juhised PKT-st lähtuva esilekutsumisuuringu läbiviimiseks (Aijzen, 2006).

Andmete analüüs

Intervjuu salvestuste põhjal andmed transkribeeriti, transkriptsioonide põhjal viidi läbi andmeanalüüs. Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivse temaatilise sisuanalüüsi (Hsieh & Shannon, 2005) ja deduktiivse analüüsi hübriidi (Fereday & Muir-Cochrane, 2006). Analüüsi viis läbi siine töö autor, arutades vahe- ja lõpptulemusi juhendajaga. Esiteks uurisin induktiivse sisuanalüüsi abil tsitaate iga küsimuse tähenduslike ühikute (teemade) haaval ning rühmitasin need koodide raamistikuks, s.t. igale teemale omistati kood (Vaismoradi, 2016). Teiseks rühmitasin kontseptuaalsed koodid alamkategoriasse, mis peegeldasid PTK uskumuste liikide alateemasid, ja/või liigitasin need edasi põhikategoriasse, mis peegeldasid PTK käitumiskavatsuse determinantide põhiteemasid. Kolmandaks ühendasin alateemad ja põhiteemad tekstiga kooskõlas olevasse teoreetilisse raamistikku ja koondasin teoreetiliste konstruktsioonide alla. Kasutasin ATLAS.ti (versioon 7.5.6; ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH, Germany) tarkvara, mis on loodud kvalitatiivse andmestiku analüüsiks.

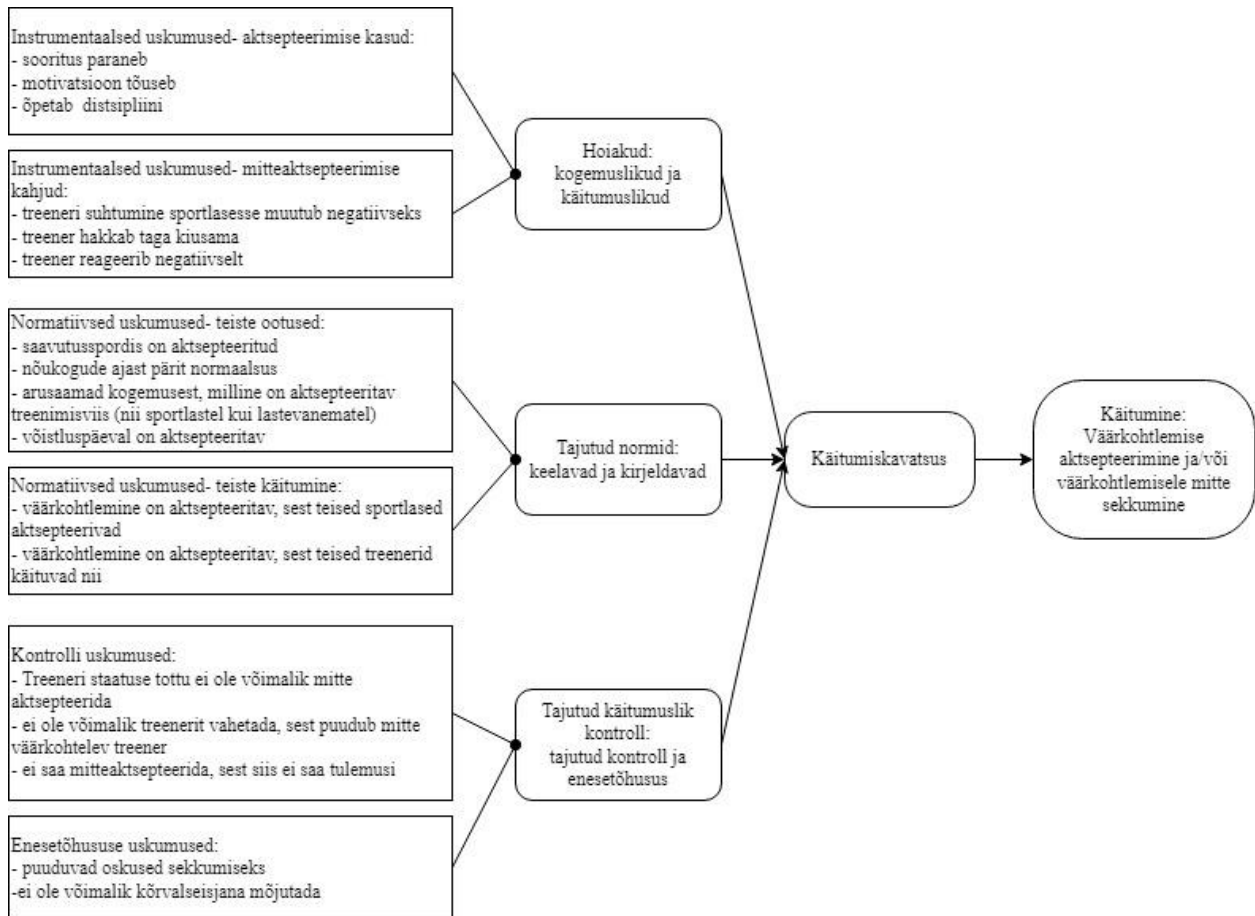
Tulemused

Planeeritud käitumise teooriale, esilekutsumisuuringu eesmärkidele ja uurimisküsimusele toetudes otsiti intervjuudest uskumusi, mis viitaks käitumisele “väärkohtlemise aktsepteerimine” ja/või “väärkohtlemise puhul mitte sekkumine”. Käitumiskavatsust mõjutava kõigi kolme alakategooria kohta ilmnes vastavaid viiteid, mis omakorda koondusid alamkategoriasse. Vaid ühele alamkategoriale ei ilmunud viiteid- kogemuslikud hoiakud. (vaata joonis 1)

Sportlaste intervjuudest selgusid nii nende enda kui ka nende arvates teiste osapoolte uskumused. Need osapooled on lastevanemad, treenerid, spordiklubi kui ka teised sportlased. Kuna antud analüüsi eesmärk ei ole leida kindlate osapoolte vaid üleüldiselt eksisteerivad uskumused, pole need jagatud osapoolte järgi.

Joonis 1

Andmete struktuur planeeritud käitumise teooria põhjal

Käitumuslikud uskumused

Käitumuslikud uskumused

Vastavalt PTK-le koondusid käitumuslikud uskumused kahte alamkategoriasse: (a) uskumused, mis väljendavad, millist kasu saab indiviid aktsepteerides väärkohtlevat käitumist ning (b) uskumused, mis kirjeldavad väärkohtlemise mitteaktsepteerimise kahjusid. Uskumused on esitatud tabelis 1.

Väärkohtlemist aktsepteeriva käitumise kasu all pidasid mitmed sportlased silmas soorituse paranemist (kood *Sooritus paraneb*). Sportlaste arvates oleks nii sportlased ise, lastevanemad ja spordiklubi aktsepteerivad või “pigistaks silma kinni” väärkohtlemisest teadlik olles, kui käitumisega kaasneks oodatud tasemel sooritus. Teine ilmnunud kood oli sportlase enda uskumus, et väärkohtlev treenimine on kasulik motivatsiooni tõstmiseks (kood *Motivatsioon tõuseb*). Mitme osaleja poolt mainiti, et oluline on teada eesmärke spordis- lihtsalt toredalt aega veeta või saavutada häid tulemusi. Ühes intervjuus mainit, et kahetsus võib tekkida, kui liialt leebe trenni tõttu kaob võimalus jõuda tippu. Seega uskumus, et väärkohtlemine on oluline saavutuste nimel ning seda aktsepteerides vähendatakse võimalust tulevikus kahetseda potentsiaalseid positiivseid tulemusi.

Kolmas ilmnunud kood oli distsipliini õppimine (kood *õpetab distsipliini*). Antud uskumust omistatakse lastevanematele, nimelt kui laps on liialt laisk või hüperaktiivne. Samuti kirjeldati üks kord, et lastevanematel võib olla soov last saata “inimeseks tegema”, sest seda lapsevanemad ise ei tee. Antud näite puhul saab oletada, et üldine uskumus on, et vägivalda tulemus on distsiplineerimine. Veelgi võib olla antud indiviid uskumus, et lastevanemate uskumus, et ei suuda/ei taha/ei viitsi/ei oska last ise distsiplineerida ja selleks arvates, et treener õpetab distsipliini nende eest. Seega üldisemalt väärkohtlemine on kasulik tööriist eesmärgini jõudmiseks.

Andmeanalüüsist ilmnis kolm uskumuste koodi, mis iseloomustasid arusaama, et väärkohtlemise mitteaktsepteerimisel on kahjulikud tagajärjed. Esimene uskumus väljendas sportlaste hirmu treeneri suhtumise muutumisse (kood *treeneri suhtumine sportlasesse muutub negatiivseks*). See uskumus on seotud järelausega, et kui astuda väärkohtlemise vahele, järgnevad sellele mingid negatiivsed tagajärjed ning selle tulemusena treeneri hoiakud sportlaste suhtes muutuvad. Need tagajärjed ei olnud kirjeldatud. Teise uskumuste koodi juures on üldine sisu sarnane - sekkumine muudab treeneri suhtumist sportlasesse, kuid tagajärg oli väljendatud - tagakiusamine (kood *treener hakkab taga kiusama*). See tähendas ettekujutust, et kui mitte aktsepteerida väärkohtlemist (näiteks astuda trennikaaslase kaitseks välja), hakkab treener sportlasesse negatiivselt suhtuma, mis väljendub treeneri poolt tagakiusamisega. Viimase koodina avaldus uskumus, et kui sekkuda väärkohtlemisse, reageerib treener sekkumisele negatiivselt (kood *treener reageerib negatiivselt*). Kirjeldati hirmu väärkohtlemise hetkel ise olla

väärkoheldava asemel ohvri rollis või üldisema pahameele väljendamise alla (vihane käitumine, karjumine).

Tajutud normid

Tajutud normid jagunesid kahte alamkategoriasse vastavalt planeeritud käitumise teooriale: normatiivsed uskumused teiste ootuste kohta - ja normatiivsed uskumused teiste käitumise kohta.

Teiste ootuste uskumuste alamkategoriat saab kokku võtta uskumusega “alati nii olnud”. Esiteks uskumus, milline on saavutussport, nimelt millised meetodid on aidanud teistel jõuda soovitud saavutusteni ja seega, mis aitaks ka sportlastel neid saavutada (kood *saavutusspordis aktsepteeritud*). Neid uskumused usuti olevat nii sportlastel, treeneritel, lastevanematel kui spordiklubil. Samuti väljendas kood üldist arusaama professionaalsest spordimaailmast, millest eeskuju võeti just nende sportlaste tulemuste tõttu. Teine ilmnenu kood oli seotud generatsiooniliste erinevustega, just nõukogude ajast pärit uskumustega (kood *nõukogude ajast pärit normaalsus*). Nimelt arvati, et väärkohtlemist aktsepteerivad uskumused võivad pärineda vanema generatsiooni kogemustest nõukogude aegses spordikultuuris, otsesemalt näiteks iluvõimlemises. Eelmise uskumusega käib kokku kolmas kood ehk kogemuste järgi normi hindamine (kood *arusaamad kogemustest, milline on katsepteeritav treenimisviis*). Selle koodi alla käis samuti vanema generatsiooni (lastevanemate) arusaamad treenimiviisidest, kuid spetsiifilisemalt nende enda kogemusest. Koodi alla kogunes uskumus, et sportlased aktsepteerivad väärkohtlemist, sest on oma kogemuste järgi loodud arusaam, milline on vastuvõetav treenimisviis. Viimane sellesse alamkategoriasse käiv uskumus on, et teatud põhjustel on võistluspäeva situatsioon normist erinev ja seetõttu on võistluspäeval vägivaldne käitumine vastuvõetav (kood *võistluspäeval on aktsepteeritav*). Argumendid, miks võistluspäev on erinev, ei olnud selgelt väljendunud, kuid mainiti vajadust keskenduda enda sooritusele ja mitte segada keskendumist väärkohtlemisega tegelemisega. Samuti arusaama, et treener on pinges, mis muudab tema käitumist.

Tajutud normide teine alamkategoria kirjeldab teiste järgi oma käitumise häälestamist ja väärkohtlemise aktsepteerimist. Häälestamine toimub kahe osapoole eeskujul: sportlased teiste sportlaste järgi ja treenerid teiste treenerite järgi (vastavalt koodid *väärkohtlemine aktsepteeritav*,

sest teised sportlased aktsepteerivad ja väärkohtlemine aktsepteeritav, sest teised treenerid käituvad nii). See protsess toimub jälgides, kuidas teised sportlased reageerivad ja häälestades enda käitumist selle järgi (kuigi enda esmane uskumus võis sellest lahkned). Treenerite poolne eeskuju ammutamine, oli rohkem seotud uskumusega, millised täheldatud treenimisviisid viivad soovitud tulemusteni. Teisalt uskumus, et treenimisviis on aktsepteeritav, kuna teisi treenereid ei ole takistatud teatud viisil käitumast.

Tajutud käitumuslik kontroll

Tajutud käitumusliku kontrolli kaks alamkategoriat olid tajutud kontrolliuskumused ja enesetõhususe uskumused. Tajutud kontrolli alla koondus kolm koodi. Esiteks treeneri staatus võrreldes sportlase enda staatusega, mis piirab sportlaste võimalusi sekkumiseks või olukorra lõpetamiseks. Nimelt kirjeldati, et treenerile vastu hakkamast takistab tema hinnanguline kõrge väärtus (näiteks väga heade varasemate tulemustega treener või olümpiavõitja) ja austus tema vastu (kood *treeneri staatuse tõttu ei ole võimalik mitte aktsepteerida*). Taaskord ilmes uskumus tulemuste olulisusesse, nimelt avaldati uskumust, et väärkohtlemise lõpetamist (näiteks treeneri vahetamine või vastu hakkamine, mis võib viia koostöö lõpuni) takistab sportlike tulemuste langemise oht (kood *ei saa mitteaktsepteerida, sest siis ei saa tulemusi*). Viimane uskumus, et ei ole võimalik leida treenerit (ka siis võrdväärset), kes ei väärkohtleks. Need kaks gruppi on omavahel tihedalt seotud - mõlemad väljendavad uskumust, et sportlane peab jääma oma väärkohtleva treeneri juurde, sest uut/paremat ei ole.

Enesetõhususe jaotuses ilmnes kaks koodi. Esiteks uskumus, et ei ole piisavalt oskuseid väärkohtlemisele sekkumiseks (kood *puuduvad oskused sekkumiseks*). Sellega tihedalt seotud on teine uskumus, et kõrvalseisjana ei ole võimalik olukorda muuta (kood *ei ole võimalik kõrvalseisjana mõjutada*).

Tabel 1*Põhikategooria Instrumentaalsed hoiakud*

Alamkategooria	Kood ja seda iseloomustav tsitaat
Väärkohtlemise aktsepteerimise kasud	<p>Sooritus paraneb: <i>“..ma ütles, et seda endiselt leidub täitsa palju, kus treenerid arvavad, et tuleb olla karm selle jaoks, et midagi saavutada.”</i></p> <p>Motivatsioon tõuseb: <i>K: “Kas sportlased ise võivad selle (vihase, vaenuliku ja hoolimatu käitumise) hea kiita?” V: “Kui sportlasele sobib selline treenimisviis ja see motiveerib teda paremini pingutama, siis see võib nii olla.”</i></p> <p>Õpetab distsipliini: <i>K: “Mida selline käitumine (liiga karm) tema õpilastele või sportlastele anda võiks?” V: “Distsipliini”</i></p>
Väärkohtlemise mitteaktsepteerimise kahjud	<p>Treeneri suhtumine sportlasesse muutub negatiivseks: <i>“ teine sportlane trennis, siis sa arvatavasti kardad, et kui näiteks sina astud selle teise sportlase kaitseks välja, kelle peale vihane oldi, siis järgnevad ka tagajärjed sulle, et treener ei arva sinust hästi võib-olla.”</i></p> <p>Treeneb hakkab taga kiusama: <i>K: “Aga mis näiteks takistaks sind kellegi poole pöördumast, kui treener oma käitumises üle piiri läheb?”</i></p> <p><i>V: “Mmm kardad, et ta hakkab sind rohkem kiusama.”</i></p>

Treener reageerib negatiivselt: *“..lihtsalt kardavad, et mis siis peale seda saab – et mis juhtub peale seda, kui ma selle välja ütlen.”*

Note: K-küsija; V-vastaja

Tabel 2

Põhikategooria Tajatud normid

Alamkategooria	Kood ja seda iseloomustav tsitaat
Normatiivsed uskumused teiste ootuste kohta	<p>Saavutusspordis on vägivald aktsepteeritav: <i>“Aga siin on võib-olla vaja arvestada selle kontekstiga, et kui päriselt treenitakse professionaalseks sportlaseks, siis minu jaoks, ja ma ei ole professionaalne sportlane, minu jaoks see võib tunduda väga karm ja väga edasilükkav ja samas sportlase jaoks see võib olla hea.”</i></p> <p>Nõukogude ajast pärit arusaam normaalsus: <i>“..Nõukogude aja mentaliteet oligi selline, et hästi karmilt.”</i></p> <p>Kogemuste põhjal normaalsuseks pidamine (lastevanemate ja sportlaste): K: <i>“Okei, et näiteks, kui sul on terve elu olnud karmid treenerid, siis”</i></p>

V: *“Siis sa arvad, et nii peabki, jah.”*

“ Nende enda lapsepõlvest, kust võib-olla siis nende treenimisel siis kasutati selliseid viise, et treener pidi olema karm ja seega siis see mõtteviis on tulnud ajaga kaasa ja ... säilinud.”

Võistluspäeval on vägivald aktsepteeritav: *“Noh võib-olla, kui on võistluspäev ja treener on mu kõrval, siis ma pigem keskendun võistlusele. Kui midagi isegi seal vahepeal juhtub, siis ma lasen selle (ebaetiline käitumine) kuidagi külge mööda alla voolata, et ei pööra sellele nii palju tähelepanu.”*

Normatiivsed uskumused- teiste käitumise kohta

Väärkohtlemine on aktsepteeritav, sest teised sportlased aktsepteerivad: *“..ma vaatan vist vanemaid õpilasi võib-olla, et mida nemad peavad õigeks, võtan eeskuju.”*

Väärkohtlemine on aktsepteeritav, sest teised treenerid käituvad nii: *“Kui nad ka arvavad, et selline on õige treenimisviis ja et see võib tuua tulemusi. Või siis, kui nad ise kasutavad sama treenimisviisi..”*

Note: K-küsija; V-vastaja

Tabel 3

Põhikategooria Tajatud käitumuslik kontroll

Alamkategoria

Kood ja seda iseloomustav tsitaat

Tajutud kontroll

Sportlase staatus võrreldes treeneri omaga ei võimalda mitteaktsepteerimist: *“Kui ta on maailmameister ja ta teeb nii, siis mitte keegi ei ütle talle mitte midagi, sest ta on maailmameister.”*

Ei ole võimalik treenerit vahetada, sest puudub mitte väärkohtlev: *K: “Aga näiteks mingi teised treenerid või spordiklubi juhtkond ei näita mõnel juhul välja seda (käitumise hukkamõistu)?*

V: “Sest neil on vaja treenereid, treenerite puudujääk, paremaid pole.”

Ei saa mitte aktsepteerida, sest treeneri vahetamisel sooritus halveneb: *K: “On midagi veel, mis takistaks (kellegi poole pöördumist, kui treener ületab piire)?”*

V: “Võib ka see olla, et treener on hästi hinnatud ja ei taheta kaotada või midagi sellist.”

Enesetõhusus

Puuduvad oskused sekkumiseks *“Eee sest ma ei oska selle (karjumise) peale kuidagi sekkuda.”*

Ei ole võimalik kõrvalseisjana mõjutada: *“Et oli ebameeldiv vaadata, aga samas väga kuidagi mõjutada seda ei saa ju niimoodi külje pealt.”*

Arutelu

Selle uurimistöö eesmärk oli kvalitatiivselt kirjeldada uskumusi, mis mängivad rolli väärkohtlemise aktsepteerimise või väärkohtlemise puhul mitte sekkumisel, lähtudes planeeritud käitumise teooriast.

Antud uuringus leiti kõigi kolme käitumiskavatsust mõjutava alakategooria alla käivaid uskumusi, mis tõenäoliselt aitavad kaasa väärkohtlemise aktsepteerimisele. Esmalt ilmnis kahte tüüpi käitumuslikke uskumusi selle kohta, miks väärkohtlemise aktsepteerimine on kasulik või miks väärkohtlemise mitteaktsepteerimine on kahjulik. Väärkohtlemise kasusid puudutavate instrumentaalsete uskumuste alamkategooria alla kogunesid uskumused soorituse paranemise, distsipliini õppimise, motivatsiooni tõusu kohta sportlaste väärkohtlemise läbi. Teisalt avaldati instrumentaalseid käitumuslikke uskumusi väärkohtlemise mitteaktsepteerimise kahjude kohta, mis peegeldasid- uskumusi, et treeneri suhtumine võib väärkohtlemise mitteaktsepteerimisel negatiivseks muutuda, hirmu treeneripoolse tagakiusamise ees ja soov mitte sattuda treeneri väärkohtleva käitumise ohvriks.

Teine PKT teooria järgi koostatud väärkohtlemise aktsepteerimisele kaasa aitavate uskumuste kategooria avaldus tajutud normidena. Need jagunesid alamkategoriasse teiste ootuste ja teiste käitumise järgi. Neist esimene alamkategooria peegeldab uskumusi, et saavutusspordis on väärkohtlemine aktsepteeritav, et sportlaste väärkohtlemine on nõukogude ajast pärit normaalsus ning isiklikest kogemustest pärit arusaam sellest, milline on aktsepteeritav treenimisviis. Teise alamkategooria - teiste käitumise järgi normatiivsuse tajumise - alla kogunesid uskumus, et väärkohtlemine on aktsepteeritav, uskumus, et teised sportlased aktsepteerivad väärkohtlemist ja uskumus, et väärkohtlemine on aktsepteeritav seetõttu, et teised treenerid käituvad samuti nii.

Kolmas PKT järgi koostatud kategooria kirjeldab indiviidi tajutud käitumuslikku kontrolli. Selles kategoorias on omakorda kaks alamkategoriat: kontrolliuskumused ja enesetõhususe uskumused. Esimeses alamkategorias avaldusid põhiliselt uskumused treeneri hinnangulise väärtuse kohta, mis takistavad väärkohtlemisele vastu hakkamist (ja võimalike tulemuste kaotamist). Kontrolliuskumuste alamkategorias ilmnisid teemad, mis kirjeldasid uskumust, et treeneri staatuse tõttu ei ole võimalik mitte aktsepteerida, uskumust, et ei ole võimalik teenertit vahetada, sest puudub mitte väärkohtlev treener ning uskumust, et ei ole

võimalik mitteaktsepteerida, sest siis ei saa tulemusi. Teises alamkategorias on uskumused, mis kirjeldavad puudusi oskustes vahele astumiseks väärkohtlemise märkamisel. Selle alamkategoria kaks teemat on uskumus, et puuduvad oskused sekkumiseks ja uskumus, et kõrvalseisjana ei ole võimalik väärkohtlemist mõjutada.

Siinse uuringu tulemused ühtisid suuresti Kerr ja Stirling (2012) teadustöös leitudga. Nimelt vägivalda talumine tulemuste nimel, spordikultuuri järgi enda käitumise häälestamine ja tajutud käitumusliku kontrolli alamkategoriasse langenud uskumused. Täpsemalt on need uskumused seotud sportlike tulemustega. Ühest küljest näivad väärkohtlemise aktsepteerimise taga olema uskumused, mis peegeldavad hirmu loodetavaid tulevasi tulemusi mitte saavutada, kui väärkohtlevalle treenerile vastu astuda. Teise teemana ilmsesid treeneri enda kõrgete saavutustega seotud uskumused - treeneri saavutused viitavad treeneri väärtusele, andes talle ekspertvõimu sportlase üle ja sellele ekspertvõimule allumise motivatsiooni vaatamata väärkohtlemisele. Viimaseks ilmnenuks teemaks olid uskumused seoses üleüldise treenerite puudusega, mis takistab väärkohtleva treeneri juurest lahkumist. Kerr ja Stirling (2012) uuringus, mis viidi läbi Kanada karjääri lõpetanud sportlaste lastevanematega, räägiti kartusest kaotada võimalus "hea" treeneriga koostöö tegemisest. Eesti kontekstis tundub eksisteerivat sama uskumus (kood *treeneri staatuse tõttu ei ole võimalik mitte aktsepteerida*), kuid lisandub arusaam treenerite defitsiitsusest, ilmselt Eesti väiksuse tõttu.

Kuna Stirling ja Kerr (2012) uuring viidi läbi lastevanematega ja antud uuring sportlastega, siis ei ilmnenuks uskumusi kulutatud ressursside kohta, mis lõpetaks olukorra mitteaktsepteerimise. Siiski langeb siinsete tulemustega kokku Stirling ja Kerr (2012) uuringus leitud uskumus, et väärkohtlemise mitteaktsepteerimise võib viia treeneri poolse tagakiusamiseni.

Stafford jt. (2015) kirjeldasid oma uuringus põhjalikult väärkohtlemist võistkondlikel spordialadel, kus esines teiste sportlaste poolset vägivalda. Praegusest uuringust sellised uskumusi ei ilmnenuks, vaid pigem ilmnes sportlaste mittesekkumine treeneri vägivaldala grupi kontekstis. Esiteks takistab sekkumist madal tajutud enesetõhusus ja teiseks puudujäägid tajutud kontrollis. Huvitavalt kirjeldasid mitmed sportlased, et väärkohtlemise olukorra järgselt lohutatakse endast väljas olevat treeningukaaslast ja arutatakse juhtumi üle. Tundub, et selline arutamine valideerib treeningkaaslaste tundeid, mis aitab mõtestada juhtunut ja parandada emotsionaalset reguleerimist. Aastal 2013 avaldatud uuring leidis, et lastevanemate valideeriv

käitumine- lapse suhtes korreleerus paranenud emotsioonide regulatsiooni ja paranenud lapsevanema-lapse suhtega (Shenk & Fruzzetti, 2013). Antud seost võiks tulevikus just spordivägivalla kontekstis uurida.

Leitud uskumusi saab edaspidises uurimistöös kasutada väärkohtlemist soodustavate tegurite hindamiseks. Nimelt kõik leitud uskumused võivad mängida rolli väärkohtlemise esinemisel, kuna nad normaliseerivad väärkohtlevat käitumist või aitavad väärkohtlevat käitumist aktsepteerida. Uskumuste muutumise ajas jälgimine aitab mõista, kuidas uskumusi soodustavad väärkohtlemise aktsepteerimist või sellele mitte sekkumist. Siinkohal peab mainima, et kuigi mõningaid uskumusi avaldati intervjuudes sagedamini, on kõik siiski olulised, sest mängivad rolli erinevates kontekstides väärkohtlemise aktsepteerimise käitumiskavatsuse kujunemisel. Seega usaldusväärse mõõtevahendi loomisel tuleks üritada integreerida võimalikult palju antud uuringus leitud uskumusi.

On tõenäoline, et leitud uskumuste nimekiri ei ole lõplik ja täiuslik ning olenevalt kontekstist võib uskumusi lisanduda. Antud uuringu piiranguks on valimi homogeensus. Uskumusi tuleks koguda lisaks teistelt osapooltelt, nagu treenerid ja lastevanemad. Samuti aitaks suurem valim mitmekesistada ja hinnata, kas praeguses uuringus leitud uskumusi esineb teistel spordis osalejatel. Näiteks, oleks oluline välja selgitada, kas treenerid väljendavad uskumust, et väärkohtlevad treenimistehnikad on vajalikud soovitud saavutuseni jõudmiseks. Lisaks oleks huvitav lähemalt välja selgitada, miks täpsemalt tundub võistluspäev sportlastele treeningust sel määral erinev, et sel päeval on väärkohtlemine rohkem aktsepteeritav.

Antud uuringu tugevuseks on väärkohtlemist normaliseerivate uskumuste kogumine otse sportlaselt. Treeningolukorra väliselt vaadeldes on keeruline tuvastada, miks käitutakse aktsepteeritavalt, kohati ilmselgelt vägivaldsele käitumisele. Kõik sportlastele langevad pinged pole nähtavad väljastpoolt ning tervet spordikultuuri konteksti kõrvalseisjarollis hoomata on raske. Samuti muudavad inimesed käitumist, kui on teadlikud et neid jälgitakse. Seega otse sportlastelt andmete kogumine, annab hea võimaluse koguda uskumusi (just uskumusi hindava küsimustiku väljatöötamiseks), mis mõjutavad väärkohtlemist aktsepteeriva käitumise väljendumiseni.

Kasutatud kirjandus

- ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH. (2023). ATLAS.ti7 (version 7.5.6) [Qualitative data analysis software]. <https://atlasti.com>
- Alexander K, Stafford A, Lewis R. (2011). The Experiences of Children Participating in Organized Sport in the UK. NSPCC: London.
- Ajzen I. The theory of planned behavior. (1991). *Organizational Behavior and Human Decision Process Journal*; 50:179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Ajzen, Icek. (2006). Constructing a Theory of Planned Behavior Questionnaire. 1-12.
- Ajzen, I. (2012). The theory of planned behavior. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 438–459). Sage Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446249215.n22>
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980) *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Brackenridge, C. (1997). 'HE OWNED ME BASICALLY...': Women's Experience of Sexual Abuse in Sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 32(2), 115-130. doi:10.1177/101269097032002001
- Di Cesare, M., Sorić, M., Bovet, P., Miranda, J. J., Bhutta, Z., Stevens, G. A., Laxmaiah, A., Kengne, A.-P., & Bentham, J. (2019). The epidemiological burden of obesity in childhood: A worldwide epidemic requiring urgent action. *BMC Medicine*, 17(1). Scopus. <https://doi.org/10.1186/s12916-019-1449-8>

- Downs, D. S., & Hausenblas, H. A. (2005). Elicitation studies and the theory of planned behavior: A systematic review of exercise beliefs. *Psychology of Sport and Exercise*, 6(1), 1–31. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2003.08.001>
- European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Vertommen, T., Mergaert, L., Arnaut, C. (2017). Study on gender based violence in sport – Final report, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/501661>
- Fasting, K., Chroni, S., Hervik, S. E., & Knorre, N. (2011). Sexual harassment in sport toward females in three European countries. *International Review for the Sociology of Sport*, 46(1), 76-89. doi:10.1177/1012690210376295
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 80-92. doi: 10.1177/160940690600500107
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (2010). Predicting and changing behavior: The reasoned action approach. Psychology Press.
- Hsieh, H.-S. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15, 1277 – 1288.
- Kerr, G. A., & Stirling, A. E. (2012). Parents' Reflections on their Child's Experiences of Emotionally Abusive Coaching Practices. *Journal of Applied Sport Psychology*, 24(2), 191–206. <https://doi.org/10.1080/10413200.2011.608413>
- Montaño, D. E., & Kasprzyk, D. (2008). Theory of reasoned action, theory of planned behavior, and the integrated behavioral model. In K. Glanz, B. K. Rimer, & K. Viswanath (Eds.),

- Health behavior and health education: Theory, research, and practice (pp. 67–96). Jossey-Bass.
- Mountjoy, M., Rhind, D. J. A., Tiivas, A., & Leglise, M. (2015). Safeguarding the child athlete in sport: A review, a framework and recommendations for the IOC youth athlete development model. *British Journal of Sports Medicine*, 49(13), 883–886. <https://doi.org/10.1136/bjsports-2015-094619>
- Mountjoy, M., Brackenridge, C., Arrington, M., Blauwet, C., Carska-Sheppard, A., Fasting, K., . . . Budgett, R. (2016). International Olympic Committee consensus statement: harassment and abuse (non-accidental violence) in sport. *British Journal of Sports Medicine*, 50(17), 1019-1029. doi:10.1136/bjsports-2016-096121
- Nielsen, J. T. (2001). THE FORBIDDEN ZONE: Intimacy, Sexual Relations and Misconduct in the Relationship between Coaches and Athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 36(2), 165–182. <https://doi.org/10.1177/101269001036002003>
- Olde, M. (2023). Estonian athletes' beliefs and attitudes regarding “old-school” coaching: a qualitative analysis. [unpublished manuscript]
- Parent, S., & Bannon, J. (2012). Sexual abuse in sport: What about boys? *Children and Youth Services Review*, 34(2), 354-359. doi:<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.11.004>
- Parent, S., & Fortier, K. (2018). Comprehensive Overview of the Problem of Violence Against Athletes in Sport. *Journal of Sport and Social Issues*, 42(4), 227–246. Scopus. <https://doi.org/10.1177/0193723518759448>

- Shenk, E. C. & Fruzzetti A. E., (2013). Parental Validating and Invalidating Responses and Adolescent Psychological Functioning: n Observational Study. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol 22(1), 43-48. DOI:10.1177/1066480713490900
- Stafford, A., Alexander, K., & Fry, D. (2015). ‘There was something that wasn’t right because that was the only place I ever got treated like that’: Children and young people’s experiences of emotional harm in sport. *Childhood*, 22(1), 121–137. <https://doi.org/10.1177/0907568213505625>
- Stirling, A. E., & Kerr, G. A. (2008). Defining and categorizing emotional abuse in sport. *European Journal of Sport Science*, 8(4), 173–181. <https://doi.org/10.1080/17461390802086281>
- Stirling, A. E. (2013). Understanding the Use of Emotionally Abusive Coaching Practices. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 8(4), 625–639. <https://doi.org/10.1260/1747-9541.8.4.625>
- Smith, M. D. (1983). What Is Sports Violence? A Sociolegal Perspective. J. H. Goldstein (Toim), *Sports Violence* (lk 33–45). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-5530-7_4
- Vaismoradi, M. (2016). Theme development in qualitative content analysis and thematic analysis. *Journal of Nursing Education and Practice*, 6(5), 100-110
- Vertommen, T., Kampen, J., Schipper-van Veldhoven, N., Uzieblo, K., & Van Den Eede, F. (2018). Severe interpersonal violence against children in sport: Associated mental health

problems and quality of life in adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 76, 459-468.
doi:<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.12.013>

Vertommen, T., Schipper-van Veldhoven, N., Wouters, K., Kampen, J. K., Brackenridge, C. H., Rhind, D. J. A., . . . Van Den Eede, F. (2016). Interpersonal violence against children in sport in the Netherlands and Belgium. *Child Abuse & Neglect*, 51, 223-236.
doi:<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.10.006>

Young, K. (2019). *Sport, Violence and Society*. Routle

Lisa 1

Poolstruktureeritud intervjuu kava

Tartu Ülikooli psühholoogia instituut

Sotsiaal-ökoloogilise mudeli rakendamine sportlaste väärkohtlemise mõistmiseks organiseeritud

spordis. Mitmetasandiline analüüs

Üldine sissejuhatus

Tere tulemast.

Mul on väga hea meel, et Te olite nõus intervjuul osalema. Mina olen ... ja olen Tartu Ülikoolist ning uurin, mida **arvavad spordiga seotud inimesed sellest, kuidas oleks õige sportlasi treenida**. Palusin Teid siia, sest me soovime teada just erinevate spordi osapoolte arvamusi. Ma salvestan seda vestlust, selleks, et ma saaksin uuesti meelde tuletada, mis Te rääkisite. Aga ma ei avalda neid salvestusi kellelegi peale uuringuga otseselt seotud Tartu Ülikooli teadlaste.

Enne kui alustame, peaksime tegema kokkuleppe, kas räägime omavaheli „SINA“ või „TEIE“ vormis. Kumba Te eelistate?

➤ [märgi üles ja kasuta edasises vestluses]

Lisaks, enne alustamist palun Teil/Sul läbi lugeda uuringus osaleja informeerimise ja nõusoleku vormi, ja kui oled nõus, siis selle allkirjastama. Seejärel võime alustada.

➤ [osaleja annab nõusoleku või keeldub sellest; viimasel juhul täna teda ja kinnita, et ta võib lahkuda]

➤ [anna võimalus küsida ja vasta]

Alustame.

➤ [alusta salvestamist kahe helisalvestajaga]

1. Hoiakud ja käitumuslikud uskumused

[üldine sissejuhatav küsimus] Milline peaks Teie/Sinu meelest olema hea treener? Milised omadused ühel heal treeneril on? Mille järgi head treenerit ära tunda?

1.1. Sageli võib kuulda arvamust, et treener peab olema karm ja nõudlik. Osa inimesi nõustub sellega, osa mitte. Mind huvitavad nii selle väitega nõustumise põhjused kui ka võimalikud vastuväited. Selles arutelus ei ole õigeid ega valesid vastuseid, mind huvitab just see, millised on erinevate inimeste ootused treeneritele. Seega, rääkige/räägi palun, kuidas Teie/Sina isiklikult sellest mõtlete/mõtled.

Kus Teie/Sina oled sellise seisukohaga kokku puutunud, et treener peaks olema karm ja nõudlik?

1.2. Kuidas Teie/Sinu meelest üks karm treener käitub?

1.3. Mida head selline käitumine tema õpilasele – sportlasele - annab?

- [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Mida veel?

- [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Mida veel oskaksite/oskaksid

lisada?

1.4. Millist kasu selline käitumine võimaldab saada?

- [kui nimetab kasusid sportlasele, siis täpsusta] Millist kasu treener ise sellisest käitumisest saab?

- [kui nimetab kasusid treenerile, siis täpsusta] Millist kasu sportlane sellisest käitumisest saab?

- [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Millist kasu treeneri karm

käitumine veel võib anda?

1.5. Kas treeneri karmil käitumisel võib olla ka varjukülgi?

- [kui vastab jaatavalt, siis täpsusta] Millieid varjukülgi sellisel käitumisel võib olla?
  - [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Millised võivad olla sellise käitumise varjuküljed või negatiivsed tagajärjed treenerile endale?
  - [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Millised võivad olla sellise käitumise varjuküljed või negatiivsed tagajärjed treeneri õpilasele või õpilastele?
  - [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Millised võivad olla sellise käitumise varjuküljed või negatiivsed tagajärjed spordiorganisatsioonile, keda treener esindab või spordile üldiselt?
- [kui vastab eitavalt, siis täpsusta] Arusaadav! Mis võivad Teie/Sinu meelest olla põhjused, miks osa inimesi siiski peab treeneri karmi ja ranget käitumist ebasoovitavaks?

- [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Kas võib olla veel mingeid põhjusi?

2. Subjektiivsed normid ja normatiivsed uskumused

- 2.1. Kas Te/Sa olete/oled näinud pealt olukorda, kus treener muutub õpilase suhtes vihaseks, vaenulikuks või hoolimatuks või olete/oled ise sellises olukorras olnud?
- [kui vastab jaatavalt, siis] Kuidas sa ise ennast tundsid?
    - Kuidas teised juuresolijad reageerisid?
    - Mida Te/Sa arvate/arvad, miks nad sellisel moel reageerisid?
    - [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Millised põhjused sellel veel võisid olla?
  - [kui vastab eitavalt siis mine edasi]
- 2.2. Mida Teie/Sina arvad, kes võiks treeneri vihase, vaenuliku või hoolimatu käitumise heaks kiita?

- [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Kas lapsevanemad võiks sellise käitumise heaks kiita? Teised treenerid? Spordiklubi juhtkond? Veel keegi?
- [kui usub, et keegi kiidaks heaks, siis] Millised põhjused sellisel heaskiidul võiksid olla?

2.3. Mida Teie/Sina arvate/arvad, kes võiks treeneri vihase, vaenuliku või hoolimatu käitumise hukka mõista?

- [anna võimalus järele mõelda ja vastust täiendada] Kas lapsevanemad võiks sellise käitumise hukka mõista? Teised treenerid? Spordiklubi juhtkond? Veel keegi?
- [kui usub, et keegi mõistaks hukka, siis] Mõnikord inimesed isegi mõistavad sellise käitumise hukka, ent ei näita seda välja. Mida Teie/Sina arvate/arvad, miks oma hukkamõistu välja ei näidata?

2.4. Kas Te/Sa teate/tead enda tutvusringkonnas kedagi, kes usub, et spordis edu saamiseks peab treener olema karm?

- [kui vastab jaatavalt, siis] Kust see arvamus pärit võib olla?

- [kui vastab eitavalt, siis] Kuidas Te/Sa arvad, kas selliseid inimesi on olemas? Kui levinud selline arusaam on?

- Millest tulenevad ettekujutused selle kohta, milline treener olema peab?

2.5. Kas on asju, mida olete/oled treeneri heakskiidu saamise või pahameele vältimise nimel kannatanud, kuigi need pole olnud Teile/Sulle meeltmööda?

- [kui vastab jaatavalt, siis] Milles see pahameel või heakskiit võisid väljenduda? 2.6. Kas te olete kogunud, et treener läheb teiste inimeste ees endast välja?

- [kui vastab jaatavalt, siis] Kuidas teised sellele reageerivad? Vahetult? Hiljem, omavahel oles? Mis te arvate, miks ei reageerita?

3. Tajutud käitumuslik kontroll ja tajutud piirangud

3.1 Kuidas reageeriksite/reageeriksid, kui treener käituks Teiega/Sinuga ebakohaselt?

- [kui palub täpsustada, mis on ebakohane] Mõelge/mõtle, mis Teie/Sinu arvates on ebakohane ja vasta selle alusel.

- Millest see sõltub, kuidas Te/Sa reageerid? Mis kaalutlustel Te/Sa sellise reaktsiooni kasuks otsustad?

3.2. Kust Teie/Sinu arvates läheb piir, millest üleminekul tuleks treeneri ebakohastest käitumistest kellelegi kolmandale teada anda?

3.3 Kas on mingeid treeneri käitumisi, mida peate/pead eetilisele valeks, kuid vaataksite/vaataksid sellele nõ läbi sõrmede. Millised need käitumised on? Millistel põhjustel vaataksite/vaataksid sellele läbi sõrmede?

3.2 Kelle poole Te/Sa oskaksite/oskaksid pöörduda, kui Teie/Sinu meelest treener on oma käitumises üle piiri läinud?

3.3 Mis takistaks Teid/Sind kellegi poole pöördumast, kui treener on oma käitumises üle piiri läinud?

3.3 Kuidas käituksite/käituksid kui näeksite/näeksid pealt sportlase ebakohast kohtlemist treeneri või mõne teise spordiga seotud isiku poolt?

Olemegi jõudnud viimase küsimuseni.

3.4 Kas Teie/Sinu arvates on kellegi poole pöördudes võimalik muuta olukorda, kus kedagi

koheldakse spordis ebakohaselt?

- [kui vastab jaatavalt, siis] Kellel on see võim muutuse läbiviimiseks?
- [kui vastab eitavalt, siis] Mis põhjustel Te/Sa nii arvate/arvad?

Kokkuvõte: Täname Teid/Sind veelkord tulemast ja oma arvamusi jagamast.

Kas on veel midagi, mida ma ei osanud ise küsida, aga mida Te/Sa peate/pead spordis kasutatavate pedagoogilise võtete kohta oluliseks lisada?

Tänan.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Marta Mändla